

Hannah Arendt

Izvori totalitarizma

Disput, Zagreb 2015.
prevela: Mirjana Paić Jurinić

Kapitalno djelo Hannah Arendt ali i suvremene političke filozofije, u izvornom obliku objavljeno 1951. godine na engleskom jeziku – *Izvori totalitarizma (The Origins of Totalitarianism)* – čekalo je gotovo šest i pol desetljeća kako bi postalo dostupno u integralnom prijevodu i hrvatskom čitateljstvu, ako zanemarimo prijevod ovog djela koji je objavljen 1998. godine od strane Feminističke izdavačke kuće 94 u Beogradu.

Vrsna poznavateljica i prevoditeljica misli Arendt, Mirjana Paić Jurinić, nakon brojnih prijevoda klasika filozofijske i politologijske literature, uključujući i druga djela Hannah Arendt (*Vita Activa, Eichmann u Jeruzalemu*) kao i odabrane tekstove o totalitarizmu objavljene na hrvatskom jeziku u publikaciji iz 1996. godine po nazivom *Totalitarizam (Politička kultura, Zagreb)*, ovoga puta priredila je jasan, pouzdan i stilski dosljedan prijevod djela koje je sve do sada osjetno nedostajalo iz stručne literature široke lepeze društveno-humanističkih disciplina na hrvatskom jeziku.

Osnovno obilježje ovog djela jest da ono predstavlja teoriju totalitarizma u punom smislu pojma teorije, a ne tek puki povijesni pregled ili opis totalitarnih režima kojima se bavi. *Izvori totalitarizma* predstavlja objavljeni rukopis završen četiri godine nakon završetka Drugog svjetskog rata, i prema riječima Karla Jaspersa ono „teži historijskoj spoznaji“ kroz analizu fenomena totalitarne vladavine. U djelu se, između ostalog, obrađuju tri povijesne instance totalitarnih vladavina: fašistička Italija, nacistička Njemačka i staljinistička Rusija. Kroz sustavno rastumačivanje djelo kontinuirano iskazuje snažan sentiment moralno-etičkog integriteta koji je karakterističan za Arendt.

Antisemitizam, Imperijalizam i Totalitarizam naslovi su tri dijela ove knjige koji u različitim povijesnim kontekstima, operirajući s golemom količinom relevantne i egzaktne faktografije, elaboriraju razne elemente i razine totalitarne vladavine s jasnom distinkcijom spram one autokratske.

Prvi dio bavi se razvojem i šire-

njem antisemitizma u Europi u 19. stoljeću kroz položaj Židova u procesu nastanka nacionalnih država i detaljan osvrt na aferu Alfreda Dreyfusa, francuskog časnika i Židova lažno optuženog i osuđenog za veleizdaju, te uvjete pod kojim je uopće moglo doći do nje.

U drugom dijelu, Arendt tematizira imperijalnu vladavinu kroz paradigmu europskih imperijalnih sila u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj u razdoblju od 1884. do početka Prvog svjetskog rata. U ovom dijelu autorica započinje elaboraciju teze o pravima čovjeka koja će u kasnijoj literaturi biti na široko eksploatirana, a prema kojoj ljudska prava izviru iz političkog statusa čovjeka. Prema ovoj tezi, državljanstvo u kontekstu nacionalnih država u 20. stoljeću predstavlja preduvjet čovjekovih prava, odnosno svojevrсно pravo na imanje prava.

U devetom, završnom poglavlju drugog dijela, pod nazivom *Propadanje nacionalne države i kraj pravā čovjeka* Arendt naime primjećuje ispraznost dominantnog diskursa o ljudskim pravima prema kojem bi ljudsko biće lišeno svog političkog statusa trebalo – prema implikacijama urođenih i neotuđivih prava čovjeka „propisanih“ deklaracijama o općim pravima čovjeka – biti zaštićeno. No, kroz povijest se pokazalo da je slučaj u takvim situacijama, odnosno kod takvih ljudi, potpuno drugačiji.

„Čini se“, zaključuje Arendt, „da čovjek koji nije ništa drugo do čovjek gubi upravo one osobine zbog kojih ga drugi ljudi mogu tretirati kao svojega bližnjeg“ (str. 293).

Opasnost koja izvire iz postojanja ljudi koji su primorani živjeti izvan političke zajednice – ljudi koji ne pripadaju nikuda – je dvojaka: prvo, budući da njihov broj neprestano raste, oni ugrožavaju naš politički život i svijet koji je rezultat našega zajedničkog i usklađenog napora i prijete da će ga uništiti na način koji je više zastrašujuć od neukrotive prirodne sile; te drugo, ovakva situacija otkriva činjenicu da opasnost po civilizaciju često više ne dolazi izvan nje. Takva opasnost, naime, „sastoji se u tome što globalna i u sebi univerzalno povezana civilizacija može u samoj sebi stvoriti barbare time što će milijune ljudi prisiliti na uvjete koji su, makar tako ne izgledalo, uvjeti divljaka“ (str. 295).

Konačno, u trećem i u mnogočemu središnjem dijelu ove knjige, autorica se bavi totalitarnim režimima Hitlera i Staljina. U početnom poglavlju ovog dijela opisuje proces stvaranja besklasnog društva u smislu pretvaranja klasno-stratificiranog društva u mase, koji je uslijedio kao produkt dvaju najvećih totalitarnih režima 20. stoljeća. Uz klasične elemente totalitarne vladavine koji uključuju propagandu, ljubav prema vođi i specifičnu neovisnost o sadržaju,

odnosno „ispražnjenost od stranačkog programa“ stranke ili osobe na vlasti, Arendt govori o „povlačenju filistra u privatni život“ i njegovoj „jednodušnoj posvećenosti obitelji i karijeri“ kao degeneriranom proizvodu buržoaske vjere u prvenstvo privatnog interesa (...) izoliranog od vlastite klase i atomiziranog pojedinca“ (str. 331) kao preduvjetu totalitarne vladavine.

U predzadnjem od trinaest poglavlja knjige, nazvanom *Totalitarizam na vlasti*, Arendt tvrdi da zdrav razum, uvježban u utilitarnom mišljenju, nije u stanju suprotstaviti se „funkcionirajućem svijetu ne-smisla“ u kojem je „prezimir prema stvarnosti uvjerljiv, logičan i dosljedan“ (str. 444). Stoga, totalitarne ideologije teže preobrazbi same ljudske prirode i uništenju ljudskog dostojanstva. Ta težnja bila je strahovito opipljiva i očigledna „u laboratorijima u kojima se ispituju promjene u ljudskoj prirodi“ kakve je čovječanstvo stvorilo u obliku koncentracijskih logora tijekom Drugog svjetskog rata. Pritom, bitna je pretpostavka razvoja totalitarne vladavine u ovom smjeru i činjenica da čitava zapadna filozofska tradicija, uključujući i kršćansku teologiju, nije bila u stanju pojmiti „radikalno zlo“ već mu je pripisala nebesko podrijetlo ili, poput Kanta, izjednačilo s „izopačenom zlom voljom“ (str. 445).

Konačno, u poglavlju *Ideologija*

i teror: nov oblik vladavine kojim ova knjiga završava, Arendt opisuje tendenciju totalitarizma da pluralnost ljudskih bića simplificira i pretvori u jedan jedini cilj – cilj osnaživanja pokreta, odnosno kretanja shvaćenog kao prirodni ili povijesni fenomen. U tom smislu teror, kao sredstvo vladavine, predstavlja ujedno i „ostvarenje zakona kretanja“ a njegov je glavni cilj osiguravanje „sili prirode ili povijesti da se slobodno kreće kroz čovječanstvo, neometena ikakvim čovjekovim spontanijem djelovanjem“ (str. 451) u namjeri da zadani zakon sprovede u stvarnost.

Zaključno, sva ova razmatranja u smislu pretkazanja prema autoričinim riječima nisu od osobite koristi a još manje imaju snagu kao utjeha. Međutim, dolazak posve novog oblika vladavine koji poput prisutne opasnosti pratiti od sada pa nadalje, činjenica je koja se ne smije smetnuti s uma. U tom smislu, briljantan zaključak Hannah Arendt o izbijanju podzemne struje zapadne povijesti na površinu koje je uzurpiralo dostojanstvo naše tradicije, predstavlja stvarnost u kojoj živimo i danas.

Josip Ivanović